

Gelibolulu Mustafa Âlî: Çok Yönlü Bir Osmanlı Âlimi

Gelibolulu Mustafa Âlî (1541-1600), Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminin sonlarına doğru yaşamış, çok yönlü bir tarihçi, şair ve müelliftir. Asıl adı Mustafa olan Âlî, Gelibolu'da doğduğu için bu lakapla anılmıştır. Dönemin önemli merkezlerinde eğitim görmüş, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Genç yaşta devlet hizmetine girerek çeşitli kademelerde görev yapmıştır. Bu görevler ona imparatorluğun farklı coğrafyalarını görme ve geniş bir gözlem yeteneği geliştirme fırsatı sunmuştur.

Âlî'nin en önemli özelliği, kaleme aldığı **pek çok eser** aracılığıyla dönemine ışık tutmasıdır. Eserleri sadece tarihî olayları aktarmakla kalmaz, aynı zamanda dönemin sosyo-ekonomik yapısı, kültürel yaşamı, bürokratik sorunları ve ahlaki değerleri hakkında da detaylı bilgiler sunar. Özellikle devlet teşkilatındaki aksaklıkları eleştiren ve ıslahat önerilerinde bulunan eserleri, onun eleştirel düşünce yapısını ve devlete olan bağlılığını gösterir.

Başlıca Eserleri ve Önemi

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin en bilinen ve önem arz eden eserleri şunlardır:

- **Künhü'l-Ahbâr:** Bu eser, Âlî'nin en kapsamlı ve tanınmış tarihî eseridir. Dört bölümden oluşan bu evrensel tarih, dünyanın yaratılışından Âlî'nin yaşadığı döneme kadar geniş bir zaman dilimini kapsar. Özellikle Osmanlı tarihi kısmı, olayları kronolojik olarak aktarmasının yanı sıra, dönemin siyasi ve sosyal yapısına dair önemli yorumlar ve eleştiriler içerir. Eser, kaynak kullanımı ve aktarım biçimi açısından sonraki dönem tarihçileri için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olmuştur.
- **Mevâ'idü'n-Nefâis fî Kavâ'idü'l-Mecâlis:** Bu eser, Âlî'nin edebi kişiliğini ve gözlem gücünü ortaya koyan, sosyal ve kültürel ağırlıklı bir çalışmadır. Dönemin meclis adabı, sofra kültürü, eğlence anlayışı ve sosyal ilişkilerine dair değerli bilgiler sunar. Bir nevi görgü kuralları ve sosyal yaşam rehberi niteliğindedir.
- **Nusret-nâme:** Lala Mustafa Paşa'nın divan kâtibi olarak hazır bulunduğu Gürcistan ve Şirvan Seferi ile Kars Kalesi inşaatı sırasında serdar adına yazdığı mektuplar ve bu devreye ait hadiselerin tasvirini bu eserinde toplamıştır. Öğrenci ve katiplere inşaat sanatını öğretmek üzere sade bir dille kaleme aldığını belirttiği bu eserin tezhipli ve minyatürlü bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer alır. Tarihi olayları edebi bir üslupla ele alması, dönemin savaş stratejileri ve askerî yaşantısı hakkında ipuçları vermesi açısından önemlidir.

- **Mir'atü'l-Avalim:** Dünyanın ve mahlûkatın yaratılışına dair efsane ve hurafeleri ise Mir'atü'l-avâlim'de toplamıştır. Kâtib Çelebi tarafından şiddetle tenkit edilen bu eser, başı ve sonu eksik olarak yayımlanmıştır.

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Tarih Yazıcılığındaki Yeri

Âlî, sadece olayları kaydetmekle yetinmeyen, aynı zamanda olayların nedenleri ve sonuçları üzerine düşünen, eleştirel bir tarihçidir. Dönemindeki devlet yönetimindeki bozulmaları, rüşvet ve kayırmacılığı açıkça dile getirmiştir. Bu özelliğiyle **Osmanlı tarih yazımında "ıslahatçı" bir bakış açısının** önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Tarihi, ders alınması gereken olaylar silsilesi olarak görmüş ve eserlerinde bu anlayışı yansıtmıştır.

Kaynakça

- **Kütükoğlu, B.** "Âlî Mustafa Efendi." *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 2, ss.414-416, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- **Akün, Ö.F.** "Âlî Mustafa Efendi-Edebi Yönü." *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 2, ss.416-421, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- **Fleischer, Cornell H.** *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali (1541-1600)*. Princeton University Press, 1986.
- **G. Mustafa Âlî.** *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*. Hazırlayan: M. İsen. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.